



Øm Klosters
Venner

Nyhedsbrev
2002·1

Øm Kloster Museum



Øm Klosters Venner

Bestyrelsen

Ruth Baunsgaard
(formand & kasserer)
Randersvej 55 C, 8680 Ry
Postgiro 919-7583
Tlf. 8689 1345

Jens Kirkeby (næstformand)
Oksevejen 16, 8680 Ry
Tlf. 8689 1920
farkjk@hum.au.dk
Tove Tindall (sekretær)
Klostervej 66, 8680 Ry
Tlf. 8689 1522 / 8689 2805
tovetindall@hotmail.com

Eva Jensen
Fæstibakke 9, Gl. Rye
8680 Ry
Tlf. 8689 8216

Jan Bech Andersen
Ægirsgade 3, 8680 Ry
Tlf. 8689 2348

Jens Ingvordsen
Lille Elstedvej 60, 8520 Lystrup
Tlf. 8674 3437
ji@dengambleby.dk

Ronald Christensen
Munkedalsvej 4, 8680 Ry
Tlf. 86892960
ronchr@silkeborg.bib.dk

Susanne Gram (sup.)
Ingerslevvej 1 C, 8310 Tranbjerg
Tlf. 8629 4441

Hans Krongaard Kristensen (sup.)
Gl. Bruunshåbvej 7, 8800 Viborg
Tlf. 8663 9628
markhkk@hum.au.dk

Redaktion

Tove Tindall
Bo Gregersen
og Jens Kirkeby (prepress)
Tryk: SpeedPrint, Ry

Nyhedsbrevet udsendes af foreningen Øm Klosters Venner, der er en sammenslutning af personer med interesse for klostrets historie og museets virke.

Foreningens adresse er

c/o Øm Kloster Museum,
Munkevej 8, Emborg, 8680 Ry
Tlf. 86 89 81 94
cara.insula@ecomuseum.dk
www.klostermuseum.dk

Indhold

Hvordan beskrives det
ubeskrivelige? 3

Brødrenes Bogskab 7

Sct. Bernhard i Essenbæk 12

Øm Klosters Venner 2001 19

Middelalderlig klostermusik 21

Aktivitetskalender *Bagsiden*

Bliv medlem af Øm Klosters Venner

Sæt 75 kr. ind på foreningens girokonto nr. 919-7583 og vær medlem af »Vennerne« med årskort til ruinparken og museet, og deltag i museets og foreningens arrangementer – og få desuden dette blad to gange årligt.

Hvordan beskrives det ubeskrivelige? - Bernhard af Clairvaux og den spirituelle topografi

Cand.theol. ph.d. Mette Birkedal Bruun

For Cistercienserne er inderliggørelsen et kernepunkt: Munkene skal vende sig fra den verdslige verden i en fokuseret og koncentreret gudsøgen inden for klosterets mure, og ligesom i Benedikts Regel står begrebet om stabilitas loci, stedfasthed, centralt. Inden for klostermurene står de cisterciensiske kirker efter Bernhard af Clairvaux's bestemmelse rensat for udsmykning. Munkene må ikke distraheres af urene aber, vilde løver, uhyrlige kentaureer, halvmennesker og plettede tigre, men skal koncentrere sig om det væsentlige; som der står i skriftet Apologia, skal munkene ikke læse i marmoren, men i bøgerne. Og når de læser, skal de søge at trænge ind bag den bogstavelige mening til den åndelige, ligesom deres meditation over Kristi kødelige liv skal føre dem ind til en forståelse af de åndelige sandheder. Den åndelige forståelse rummer en række almene træk, men beror først og fremmest på den enkelte munks erfaring af det guddommelige, derfor kan klosterets åndelige kerne ikke kommunikeres fuldstændigt til munkene i størelsesforholdet 1:1. Men når abbeden skal opbygge, tugte og trøste sine munke og afstikke den rette, åndelige kurs, har han jo brug for et sprog, der kan udmønte det spirituelle, et sprog, der – også selv om det kun er tilnærmelsesvist – kan rumme disse uhåndgribelige ting.

I min ph.d.afhandling, Bernard of Clairvaux and the Spiritual Topography, Institut for Kirkekundskab, Århus Universitet 2000 har jeg undersøgt det topografiske sprog som en sådan tekstlig udfoldelse af munkenes åndelige stræben, og jeg skal her skitsere nogle aspekter af denne afhandlings teser. Bernhards spirituelle tænkning rummer en fremstilling af menneskets udvikling fra den syndige position, det står i efter syndefaldet, imod saligheden og enheden med Gud. Denne udvikling og de forskellige stationer undervejs beskrives i systemer af grader og trin, men også med ord som rejse, pilgrimsfærd, vandring ad veje og

stier, igennem egne og landskaber, fra by til by, og med en beskrivelse af mennesket som eksileret, fremmed, vejfarende og borger. En del af den omfattende Bernhard-forskning har berørt dette topografiske vokabular ganske kortfattet, men det opfattes generelt som et pædagogisk virkemiddel, et illustrativt billedsprog. Afhandlingens hovedtanke er, at der i den topografiske referenceramme er tale om en central struktur i Bernhards spiritualitet. Topografien er ikke lig med klosterlivets spirituelle kerne, mens eftersom denne kerne ikke kan beskrives udtømmende, indtager topografien, som repræsentation af det spirituelle, en vigtig plads i klosterets mentale verdensbillede som en håndterlig udgave af det, man kun delvist forstår og ikke kan beskrive.

Topografien har sit udspring i de bibelske tekster, sådan som de afspejles og bruges i klosterlivets liturgi og kontemplation. Der er altså ikke tale om Bibelen som en samlet bog, men snarere om tekster i brudstykker, ofte overleveret via oldkirkelige bibelkommentarer og dermed med den åndelige udlægning som en betydning, der er uadskillelig fra bibelteksten selv. Inden for denne forståelseshorisont er hver begivenhed, krise, ulykke eller fremgang i Bibelens fremstilling af den kollektive og individuelle frelseshistorie knyttet til et sted. For eksempel er Paradiset skabelsens sted og sammen med Det himmelske Jerusalem menneskets egentlige hjemland, mens det jordiske eksil er stedet for menneskets tilværelse efter syndefaldet. Det jordiske kan også betegnes som et Egypten, stedet for gudløst slaveri, eller som et Babylon, stedet, hvor mennesket holdes i eksil langt fra sit sande hjemland. Bethlehem er stedet for inkarnationen og Det himmelske Jerusalem stedet for den evige salighed. Til disse steder føjes så en række steder, der ikke er så centralt placeret i Bibelen, men som til gengæld er meget væsentlige for klostertraditionen, nemlig Højsangens steder, først og fremmest brudgommens kammer, som er det sted, hvor sjælen forenes med Kristus.

Hvert stednavn har på forhånd en række implicitte merbetydninger og indbyrdes relationer, der så at sige aktiveres, når stednavnet nævnes. Når indtrædelsen i klosteret beskrives som en overgang over Det Røde Hav, har man med andre ord med ét eneste stednavn aktiveret følgende topografiske kompleks: Efter syndefaldet er mennesket bundet i gudløs trældom (i Egypten) under djævelen (Faraoh), men i inkarnationen får det mulighed for at blive ført ud (Moses er en slags 'mini-Kristus'). Dog ikke uden at synden arrigt og svigefuldt forfølger det (Faraohs modvilje mod at lade israelitterne gå), klosteret yder en betragtelig sikkerhed

mod disse angreb (overgangen over Det Røde Hav), men munken kan ikke vide sig sikker, for han kan stadig erfare en længsel efter trældommen (israelitternes murren i ørkenen og længslen efter Egyptens kødgyder). En ørkenvandring (klosterets askese og kontemplation) vil dog i sidste ende føre til Det forjættede Land (saligheden). Ligeledes vil en henvisning til det jordiske liv som et Babylon via Sl 137's klagesang over israelitternes babylonske fangenskab og længslen efter Sion associere til det forhold, at mennesket er i eksil på jorden og her i længsel må tænke på sit sande hjemland, det himmelske Jerusalem, som det først kan nå, når det efter døden ikke længere har hjemme i kroppen og dermed kan være hjemme hos Herren (med henvisning til 2 Kor 5,6).

Det kan hævdes, at den spirituelle topografi erstatter (eller omtyder) den jordiske geografi ved munkens indtrædelse i klosteret og udgør det verdensbillede, han orienterer sig i forhold til i sin monastiske tilværelse. Det cisterciensiske liv sigter mod munkens absorbering af den bibelske tekst; gennem den læsende og bedende munks drøvtygning af teksten, gennem meditation over teksten og afsyngning af teksten i liturgien skal munken søge at lade sin egen erfaring smelte sammen med det bibelske budskab. Det vil sige, at munken skal forstå, at han i sin spirituelle stræben bevæger sig i et landskab knyttet til det bibelske, og når han i sin søgen efter stigende erkendelse erfarer, at han holdes nede af sin egen svaghed (det være sig kroppens behov, den nagende tvivl eller modviljen mod lydigt at underkaste sig abbeden), kan dette tolkes i lyset af Faraohs forfølgelse af israelitterne og dermed med det implicitte budskab, at den asketiske ørkenvandring, såfremt han holder ud og underkaster sig abbedens direktiver, vil føre ham til målet.

I afhandlingen har jeg brugt den topografiske synsvinkel i en læsning af Bernhards parabler, som er meget eksplicit topografiske i deres tilsnit (f.eks. begynder Parabel 2 således: "Mellem Babylon og Jerusalem er der ingen fred, men en stadig krig ... Kongen af Jerusalem er Kristus, kongen af Babylon er Djævelen"). Disse tekster er meget ligefremme og jævne og har formodentlig været henvendt til novicer eller lægbrødre, eller til munke, der endnu ikke var klar til højsangsprædikenernes mere spirituelt krævende udformning. Man kan spørge, om topografien ikke er et led i et pædagogisk program, der søger at udfolde det åndelige i en art billedsprog. Jeg mener som sagt, at topografien er en selvstændig og central størrelse, og selv om parablerne er nogle af de tekster, hvor den

optræder mest fortættet, er også Bernhards øvrige tekster rige på topografiske, eller rumlige, markører, der fikserer spirituelle dynamikker i et bibelsk landskab. Dog kan det hævdes, at jo mere sprogligt og spirituelt sofistikerede, teksterne er, desto mere luftige blive de spirituelle markører, Højsangsprædikenerne er således mere rige på bjerge, haver og rum end på bibelske stednavne, selv om disse også optræder. Den topografiske repræsentation af det åndelige er ikke et specielt bernhardinsk træk, den findes i vid udstrækning i kirkefædrenes bibeludlægning, og ikke mindst er Augustins skrift *De civitate Dei* betydningsfuldt i denne sammenhæng. Det har længe været kendt og anerkendt, at 'stigen' eller den trinvis opadstigen udgør en vidt udbredt måde, hvorpå den åndelige udvikling kan organiseres rumligt. Den spirituelle topografi er så at sige i familie med denne rumlige organisering, men hvor stigen afspejler udviklingen ad en vertikal akse, gør topografien det horisontalt.

Tilbage står naturligvis spørgsmålet: Har de virkelig tænkt på denne måde? Det kan vi naturligvis ikke vide. Efter min mening er der i Bernhards tekster tydelige indikationer af, at han har ønsket at bibringe sine munke en forståelse af det spirituelle univers og deres egen placering i dette ved hjælp af henvisninger til den bibelske topografi, ligesom klosterets liturgiske liv i en vis grad udgør en fysisk udmøntning af et spirituelt rum (men det er en anden historie) – i hvor høj grad denne forståelse har været hver munks eje får selvsagt stå hen i det uvisse.

*Seniorstipendiat, cand.theol. ph.d. Mette Birkeedal Bruun
Institut for Kirkehistorie, Købmagergade 44-46, 1150 København K,
Tlf. 35 32 36 62 - mbb@teol.ku.dk*

Efterårsforedrag om middelalderkunst

Lektor i kunsthistorie mag. art. *Hans Jørgen Frederiksen* fra Aarhus Universitet vil sidst på efteråret komme til Ry og holde foredrag om middelalderkunst. Frederiksen har udgivet en række bøger og artikler bl.a. om cistercienserordenen, franciskanerordenen og Hildegard af Bingen. Datoen er endnu ikke fastlagt.

Brødrenes Bogskab

– særudstilling om den middelalderlige bogkultur på
Øm Kloster Museum

Specialestuderende i middelalderarkæologi Alice Madsen

I en ny særudstilling på Øm Kloster Museum, som åbner 1. juni og løber til 20. oktober, bliver den besøgende præsenteret for en række spændende vidnesbyrd om middelalderens bogkultur i Europa og på Øm Kloster. Fra Øm Kloster er bevaret et helt unikt materiale, der belyser mange aspekter af den middelalderlige bogkultur. Hvilke bøger befandt sig på klosteret? Hvordan blev de fremstillet og af hvem? Det er blot nogle af de spørgsmål udstillingen Brødrenes Bogskab søger at besvare.

Klosterkrøniken

Øm klosterkrønike med klosterets historie, abbedliste og biskop Gunners levned, opbevares i dag på Det Kongelige Bibliotek under navnet E don. var. 135 4°. (se foto). Krøniken er det mest håndgribelige bevis for bogproduktionen på stedet. Påbegyndt i 1207 og afsluttet i 1267 med senere tilføjelser, fremstår krøniken som et udtryk for en af de vigtige funktioner bøgerne havde for klosterets eksistens: at redegøre for klosterets ejendomme, rettigheder og privilegier, så ingen måtte betvivle disse. Hen imod 1267 var et sådant forsvar særligt nødvendigt da munkene på det tidspunkt lå i bitter strid med biskop Tyge i Århus om dennes ret til gæsteri på klosteret.

Ud over at være fremstillet på klosteret indeholder krøniken andre vidnesbyrd om bogkulturen på stedet. Flere gange omtales bøger og skrivere i krøniken. F.eks. fortælles det om biskop Sven, at han fyldte brødrenes bogskab med gudelig læsning, hvilket bl.a. vil sige Pave Gregor den Stores værk om sædelæren og andre opbyggelige tekster. Samme sted beskrives, hvorfor det var så vigtigt for munkene at læse disse tekster: "ti ved slig hellig læsning udfries mange daglig af laster-

nes afgrund". En af disse laster kunne være overdreven luksus. Derfor var illuminerede bøger, dvs. bøger med begyndelsesbogstaver og illustrationer i guld og smukke farver, ikke tilladt i cistercienserordenen. At sådanne illuminerede håndskrifter alligevel har fundet vej til Øm Kloster ses af en sentens i krøniken, hvor skriveren forklarer at de bøger med gyldne og malede bogstaver som findes på klosteret alle er skænket stedet i gave. Og i sådanne tilfælde måtte munkene gerne modtage de smukke bøger. Et andet sted nævnes det, at abbed Bo var en dygtig skriver og miniaturemaler, så noget tyder på, at illuminerede håndskrifter ikke bare er blevet givet klosteret, men også fremstillet der. I nogle tilfælde fremstillede klostrenes skriptorier håndskrifter med henblik på videresalg eller som gaver. Måske har skriptoriet på Øm modtaget bestillinger på illuminerede bøger fra velhavende personer.

Boglisten fra reformationen

Som noget helt unikt for et dansk kloster findes en optegnelse over klosterets bestand af bøger. Listen er fra 1554 og beskriver tre bogsamlinger, nemlig klosterets bøger, munkenes bøger og abbedens bøger. Klosterets bøger var de liturgiske bøger som blev brugt i gudstjenesten. I listen er bl.a. optegnet 40 antifonaler, som er store nodebøger indeholdende de sungne afsnit af tidebønnerne. Munkenes bøger var primært teologiske værker beregnet til åndelig udvikling og opbyggelse, ikke til dybe, intellektuelle studier. Brødrene kunne vælge mellem bibelkommentarer, tekster af kirkefædre, middelalderteologi, helgenlegender, prædikener og anden opbyggelig litteratur. Der var også historiebøger og lovttekster men ikke mange. De klassiske forfattere fandtes slet ikke blandt brødrenes bøger.

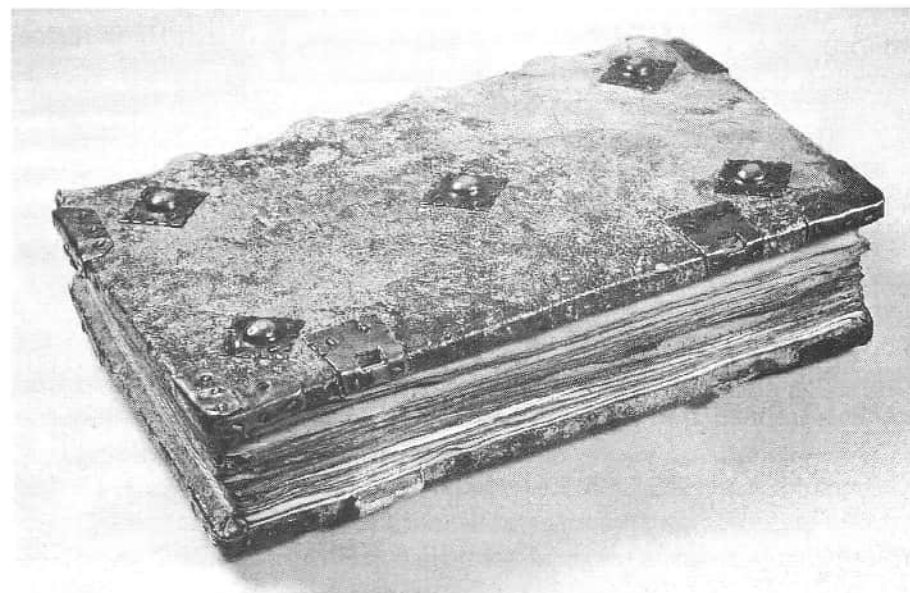
Det mest interessante ved boglisten er nok, hvad den fortæller om abbed Peder Sørensens bibliotek. Hans bogsamling afspejler en mand, der med stor seriøsitet forsøgte, at sætte sig ind i de nye tanker reformationen førte med sig. I abbedens samling er repræsenteret værker af stort set alle reformationens teologer; alene Martin Luther er repræsenteret med 15 titler. Det er tankevækkende at en katolsk klostermand beskæftigede sig så meget med protestantismen, men Peder havde måske sine grunde. I 1539, umiddelbart efter reformationens indførelse i Danmark, var det blevet vedtaget, at herreklostrene skulle fungerer som præsteseminarer for nye sognepræster. I praksis betød det, at livet



En munk i færd med at opstregge en bogside med lineal og skrivebly.

Øm Klosters Krønike er et håndgribeligt bevis for bogproduktionen på stedet. Den blev skrevet 1207-67 – med enkelte senere tilføjelser.

Den afslører en af de vigtige funktioner, som bøgerne havde for klosterets eksistens: at redegøre for ejendomme, rettigheder og privilegier.



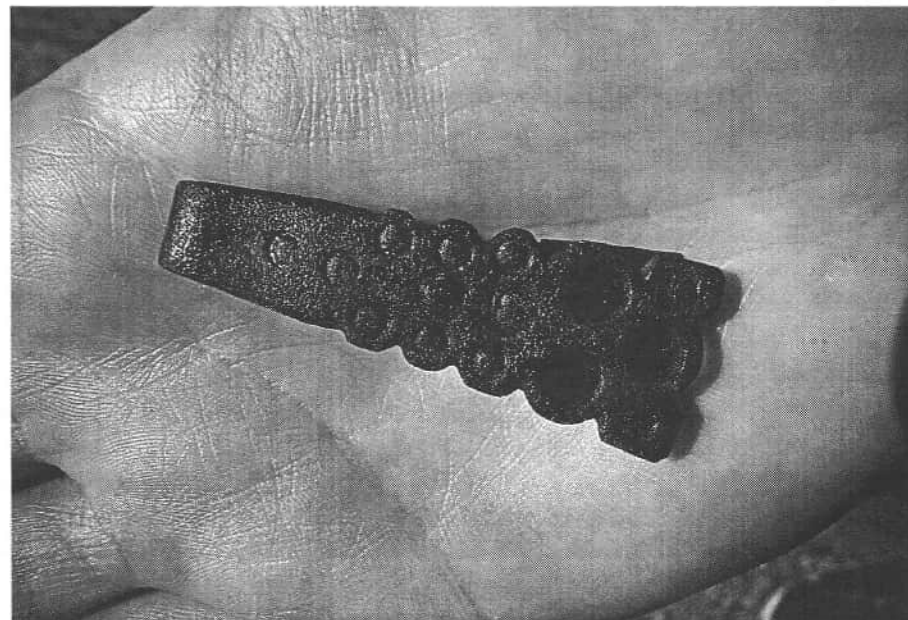
i klosteret kunne fortsætte nogenlunde uændret, idet de studerende skulle leve på klosteret i overensstemmelse med reglerne om fattigdom, afholdenhed og lydighed. De skulle synge i koret til messerne og bære en slags ordensdragt, der lignede benediktinernes. De indtrådte med andre ord i klosteret som en slags munke. Abbed Peders bogsamling, der ud over reformationens teologer bl.a. også indeholdt skrifter af kirkefædrene Augustin, Jeronimus, Ambrosius og Gregor den Store (de to sidstnævnte lånt fra brødrenes bibliotek), egnede sig fortrinligt til uddannelse af præster. Man kan forestille sig den lærde abbed selv som underviser. Hvis klosteret virkelig har fungeret som præsteseminarium på det tidspunkt boglisten blev udarbejdet, er det dog begrænset, hvor mange præster der udgik derfra, for allerede i 1560 inddrog Frederik II stedet som jagtslot og året efter gav han ordre til nedbrydning af bygningerne.

De arkæologiske fund

I ruinerne af klosteret er der foretaget arkæologiske udgravninger i over 100 år. Dette arbejde har resulteret i en stor mængde fund med relation til bog- og skriftkulturen på klosteret i middelalderen. Det drejer sig primært om bogspænder og bogbeslag, men også skrivebly som blev brugt ved liniering af bogens sider, og en stylos, beregnet til at skrive på en vokstavle, er fundet på Øm Kloster.

Bogspænder var nødvendige tiltag for at øge bogens holdbarhed. Materialerne pergament, papir, træ og læder, er alle fugtabsorberende og hvis ikke bogblokken blev holdt sammen, ville den hurtigt komme til at gabe og siderne krølle. Ved at holde bogen tæt lukket med spænder forhindrede man også støv og snavs i at trænge ind og ødelægge siderne. Bogbeslagene havde den funktion, at beskytte bogens hjørner og kanter mod stød og slid. Desuden var spænderne og beslagene en del af bogens udsmykning.

På Øm Kloster findes en særlig type spænder, som indtil videre kun kendes derfra. Det er spændernes udsmykning som adskiller dem fra bogspænder fra andre lokaliteter: Tre eller fire huller i metallet hvorigennem det underliggende læder eller stof var synligt. Fig. 2. Det er ikke usandsynligt at spænderne er fremstillet på klosteret. Andre, mere almindelige typer, kan være købt hos gørtleren som ellers fremstillede bæltespænder. Bogspænderne og beslagene var som regel af bronze,



Fra Øm foreligger mange vidnesbyrd om klostrets omfattende biblioteker og skrivekultur. Det er bl.a. bogspænder som dette, men også bogbeslag og skrivebly.

men i særlige tilfælde kunne de være fremstillet af guld eller sølv. Sådanne er ikke fundet på Øm.

Bogproduktion er nået langt siden munkene i Øm nedfældede deres historie med pen og blæk på sider af pergament. Opfindelsen af bogtrykkunsten i midten af 1400-tallet betød en revolution af holdningen til bøger og viden, idet langt flere mennesker nu havde råd til at eje en bog. Trods den store udvikling er selve bogens form, en stak foldede sider lagt indeni hinanden og fæstnet i ryggen, uændret fra kodexformen afløste bogrullen i de første århundreder efter Kristus og til i dag. Alligevel spores nu forandringer i vores måde at overlevere tekster på. Computeren og Internettet er mindst lige så store revolutioner som trykpressen var det, og vil uden tvivl påvirke vores opfattelse af det skrevne ord. Med udstillingen "Brødrenes Bogskab" ønsker Øm Kloster Museum, at belyse aspekter af bogproduktion i en tid, hvor det kunne tage år at fremstille en bog, og hvor det skrevne ord var forbeholdt de få.



Sct. Bernhard i Essenbæk

Pastor emeritus Morten Møbjerg

Midt i Assentoft – eller nærmere Essenbæk, som den del af byen og kirkesognet med stadig hedder – ligger den gamle kirkegård med sit dige og sin imponerende middelalderlige indgangsportal. I dag er kun en enkelt gravsten tilbage mellem træer og buske, men indtil 1867 en normal kirkegård med beplantning og grave i lange rækker.

Den gamle kirke lå også her – i det nordvestre hjørne. En romansk kvaderstenskirkede med senere tilbygget tårn og våbenhus, indtil man i 1865 besluttede at bryde den ned på grund af brøstfældighed og erstatte den med den nye kirke ved Grenåvej. Kirkegården blev heldigvis ikke sløjft, selvom den efter 1867 ikke længere var i brug til begravelser. Den henligger den dag i dag som et fredet, smukt og fredfyldt område på toppen af skrænten ud mod bakkerne og fjorden – med udsigt til det sted, hvor Essenbæk kloster i sin tid lå. Brokkerne fra ned-

rivningen gemmer sig under en langstrakt forhøjning, som fortjener at blive gravet ud. Omridset af kirken er markeret af en række »hjørneste« og midt på tomten er rejst en mindesten.

Vi ved så nogenlunde, hvordan kirken har set ud. Arkitekt Ulmaal giver en kortfattet beskrivelse af kirken, da han besigtiger den før nedrivningen. Dertil kommer en arbejdstegning udarbejdet af murermester Fugl i Randers, der indeholder en nøjagtig opmåling af kirken og en facadetegning – sandsynligvis en del af et forslag til istandsættelse.

Det er disse oplysninger, vi har brugt som grundlag for den skala-model af kirken, vi har bygget, og som nu er at se i våbenhuset til den nye kirke – sammen med den rekonstruerede meget interessante og problemfyldte altertavle fra den gamle kirke – og måske fra Essenbæk kloster.

Fløjalteret i Essenbæk Kloster genskabes

Af inventaret er der heller ikke mange originale stumper tilbage. Selv altertavlen blev splittet ad, nogle dele endte på G.I. Estrup, andet blev solgt. I tidens løb er fire af figurerne vendt »hjem« og findes i dag på Kulturhistorisk Museum i Randers: Kristus, Jomfru Maria og apost-



lene Peter og Jakob. Altertavlen var i sin grundstamme en såkaldt skab-saltertavle med et bredt midterfelt og to sidefløje, der kunne lukkes ind over midterfeltet. Vi har tilsvarende altertavler mange steder, bl. a. i Vester Alling, og det er denne kirkes altertavle, vi har brugt som grundlag i et forsøg på også at rekonstruere en model af altertavlen.

Ved hjælp af foto- og EDB-teknik har vi placeret Kristus og Jomfru Maria i midterfeltet af tavlen og puttet de to bevarede apostle ind på deres pladser og ladet de manglende apostle erstatte af apostlene i Vester Alling. Så langt har vi fast grund under fødderne. Men det er kun den halve del af Essenbæk altertavlen. På skabet var monteret et sæt vinger, der sammen med bagsiderne af alterskabets »låger« dannede to flader



omkring midteraksen – hver lige så store som midterfeltet i altertavlen.

I året 1830 og igen i 1833 besøgte kunsthistorikeren N. L. Høyen kirken, og gjorde heldigvis fyldige notater (opbevaret på Nationalmuseet) netop om altertavlen og de to flader, der fremkom, når skabet var lukket. Der var 12 maledede billeder på hver sin halvdel. Venstre side med den hellige Bernhard af Clairvaux' levned og den højre side tilsvarende med den hellige Laurentius' livshistorie. Billederne af Sct. Laurentius var ikke overraskende. Både klosterkirken i Essenbæklosteret og sognekirken var indviet til denne helgen, så billedserien med hans vita var, hvad man kunne vente at finde. Helt overraskende var derimod Den hellige Bernhards livshistorie.

Selvom der er stor sandsynlighed for, at altertavlen tidligere har stået i klosterkirken, før den kom til sognekirken, er der ingen logisk forklaring på, at et Benedictiner-kloster skulle have en altertavle, der i detaljer beskriver Cistercienserordenens grundlægger.

Sct. Bernhard billeder

Sct. Bernhard er en sjælden fugl i den danske ikonografi. I Skive gamle kirke findes et velbevaret kalkmaleri, der viser Sct. Benedict med krucifiks og Sct. Bernhard med monstrans stående over for hinanden. I Løgumkloster kirke finder vi ligeledes et malet billede af Sct. Bernhard på lågen til det velbevarede relikvieskab i korets nordside. Også her står han overfor Sct. Benedict. Det understreger det historiske slægtskab mellem Benedictinerordenen og Cistercienserordenen og er vel ikke uden betydning, når vi som i Essenbæk præsenteres for et cistercienseralter i en benedictinsk sammenhæng.

Birgittakapellet ved Roskilde Domkirke har også et Bernhard-billede, hvor motivet

er det samme som på den oprindelige altertavle i Esrom klosterkirke: Kristus stiger ned fra korset og omfavner Sct. Bernhard.

Jeg søgte hjælp hos James France, der er den største kender, når det drejer sig om Bernhard-ikonografi. Han gennemgik først Høyens notater og sammenholdt hans beskrivelser med »Vita Prima« – Bernhards helliggende, der er kilde til »Legenda Aurea«, som indtil det ordrette har dannet forlæg for de billeder, Høyen beskriver på Essenbæk-altetavlen.

Bernhards mor Aleth havde, mens hun ventede Bernhard, en »profetisk« drøm: Det hun skulle føde, var en lille hundehvalp, som gøede kraftigt (Billede nr. 2). Hun blev naturligvis nervøs og berettede sin drøm til en hellig mand, der trøstede hende med, at hun skulle blive mor til en virkelig »vagthund for Guds kirke, som ville gø højt og længe mod alle kirkens udskejelser. Han bliver en berømt prædikant og skal helbrede mange sjæle med sin lægende tunges kraft« (Billede nr. 3). Om billede nr. 4 noterer Høyen: »Matronen som barselskone«. Der findes næppe noget billede af Bernhards fødsel, men derimod talrige af hans »fristelse«, og James France antager, at det er denne situation med den nøgne frister i sengen, Høyen har forvekslet med en fødselsscene.

Billede nr. 1 hører ikke hjemme i sammenhængen. Det er ikke nævnt i Høyens beskrivelse, men er kalkmaleriet fra Skive gamle Kirke, der er med til at understrege sammenhængen mellem de to munkeordener – Benedictinerne og Cistercienserne. Høyen nævner et billede: »Hun overgiver sønnen til en skolemester«, som ikke har kunnet identificeres. Derfor faldt jeg for fristelsen til at erstatte dette billede med Skive-billedet for at antyde den gåde, som knytter sig til alteret.

5: Julevisionen	6: Bernhard prædiker	7: Han optages i klosteret
8: Bernhard med priorstav	9: Han uddriver en djævel	10: Han uddeler sakramentet
11: En kvinde velsignes	12: Bernhard dør	

Sct. Laurentius billederne

Som ung diakon blev Sct. Laurentius af pave Sixtus II, der døde som martyr 258, udpeget til kasserer for menigheden i Rom. Samme år blev Laurentius selv martyr, da kejseren forlangte menighedens formue udleveret. Laurentius fører en skare fattige og syge mennesker frem for kejseren og forklarer, at de er kirkens evige rigdom. Han underkastes



tortur og lider til sidst en frygtelig død ved at blive »ristet« levende. To af hans fangevogtere Hippolyt og Romanus overbevises af Laurentius' trosmod. Også de må lade livet.

Jeg har fundet de motiver, som Høyen beskriver som kalkmalerier i danske kirker, hvorefter pastor Viggo Jensen har gengivet kalkmalerierne i stregtegning. Kalkmalerierne er hentet fra 2 kirker: Skamstrup og Over Dråby – henholdsvis Roskilde og Helsingør stifter.

Høyens optegnelser er sporadisk ulæselige og til tider så kortfattede, at man er i tvivl om, hvilket motiv han beskriver. Der ser ud til at være hele 5 billeder, der omhandler pavemartyriet. Jeg har kun fundet 2; de resterende 3 har jeg så erstattet med andre typiske motiver fra billedrækken i Skamstrup, Laurentius' fødsel og dåb (nr. 3 og 4) og senere med torturscenen »den kogende olie« (nr. 8). Notaterne antyder, at det er henrettelsen af Romanus, der har været på altertavlen. Vi har ikke haft et brugeligt forlæg for dette motiv og har erstattet det med Hippolyts martyrium (nr. 9). Kistebilledet har jeg ikke kunnet finde, derfor er den erstattet med et billede af Sct. Nicolaus. Resten svarer til

Høyens notater – og genskabelsen af billedrækken svarer i indholdet til den oprindelige tavle, selvom detaillerne naturligvis ikke er autentiske

1: Sixtus forhøres	2: Sixtus henrettes	3: Laurentius' fødsel
4: Laurentius' dåb	5: Laurentius og de fattige	6: Prædiker fra fængslet
7: Han piskes	8: I kogende olie	9: Hippolyt slæbes til døde
10: Laurentius for kejseren	11. Han ristes over sagte ild	12: Han lægges i kiste

Stadig gåder at løse

Desværre har vi kun en beskrivelse i ord – ingen tegninger overhovedet. Det var let nok at gætte på Laurentius-siden. Vanskeligere var det med Bernhard af Clairvaux. Her var jeg helt afhængig af James France. Han har besøgt mig her i Essenbæk, og vi har været rundt for at fornemme atmosfæren både på kloster- og kirketomten – og han påtog sig at finde frem til de billeder, som i det store og hele passer til Høyens beskrivelser. De har ikke kunnet hentes et enkelt sted fra, da Essenbæktavlen ser ud til at være et unikum. Illustrationerne er hentet fra et manuskript i Cistercienserklostret i Bebenhausen, fra altertavlen i domkirken i Palma de Mallorca og fra klostrene Altenberg i Tyskland og Zwettl i Østrig.

Vi ved nu i store træk hvordan altertavlen har set ud – men står tilbage med den enestående overraskelse: At den forsvundne Essenbæk-altertavle har rummet den hidtil eneste kendte billedfremstilling i Nord-europa af den hellige Bernhards levned – og samtidig et spørgsmål, der kræver svar: Hvor kommer den fra og hvordan er den endt i Essenbæk kloster og senere i sognekirken?

Skriftlige kilder:

France, James 1998: *The Cistercians in Medieval Art*. (Sutton Publishing UK).

Paffrath, Arno 1984: *Bernhard von Clairvaux – Leben und Wirken – dargestellt in den Bilderzyklen von Altenberg bis Zwettl* (Bergisch Gladbach).

Øm Klosters Venner 2001

Beretning ved generalforsamlingen 13.3.2002

Hans Lyngsgård

Foreningen skiftede navn på sidste generalforsamling. Det er således første år for Øm Klosters Venner.

Årets arrangementer startede meget tidligt. Faktisk kl. 4.30, den 4. juni. Der var Kulturdøgn i Ry og vi bidrog med et arrangement i den tidlige morgendis, en morgentur til Øm. Og jeg skal hilse at sige, at på dette tidspunkt er planter, kanaler, vand, fugle, solopgang er helt speciel stemningsfuld i Øm.

Så var der planlagt en udflugt til Esrom Kloster og Sorø Kirke. Tilslutningen var desværre ikke tilstrækkelig til at gennemføre turen. Måske ville vi for meget. Måske var programmet for stort. Det vil være rart at få nogen tilkendegivelser fra jer om det.

I efteråret arrangerede vi sammen med Folkeuniversitetet i Ry et foredrag af Morten Møbjerg fra Assentoft. Han fortalte om hvordan Bernhard af Clairvaux's liv har været skildret på en altertavle i det hedengangne Essenbæk Kloster. Der blev rejst et interessant spørgsmål den aften. Kunne denne altertavle oprindeligt have siddet i Øm Kloster?

Jeg skal ikke glemme vore Lukke-op og Lukke-ned dage på Museet. Det er en god tradition, og det er meget hyggeligt.

Årets store satsning har været nyhedsbrevene. Der er udkommet 2 numre, og det er intentionen at fortsætte med 2 numre om året. Vi er meget stolte af de to numre, som nærmest bliver revet væk.

Man kan sige, at nyhedsbrevet er udtryk for en ny strategi, hvor vi søger at styrke det folkelige underlag for Øm Kloster Museum. Kun ved at en stor og seriøs forening bakker museet op sikrer vi politisk og økonomisk opbakning for museet. Det startede med navneændringen, men derudover indebærer strategien:

- at der skal være seriøst oplysningsarbejde om Museets virke – og når

vi selv skal sige det, synes vi nyhedsbrevene er rigtig gode eksempler på det.

- at der skal være flere medlemmer – og det går faktisk flot fremad. Vi har haft en god medlemsfremgang og er nu oppe på 152 medlemmer.
- at der skal være gode medlemsarrangementer – og gode steder at mødes.

Foreningen mangler i høj grad lokaler på Øm Kloster, hvor foreningens arrangementer og aktiviteter kan foregå. Også af den grund er det nødvendigt, at der skabes bedre faciliteter på Øm Kloster. Hvis det ikke sker, kan man frygte at museet vil sygne hen. Forholdene på Øm kunne måske hamle op med kravene for en generation siden. Men i dag er det simpelthen nødvendigt med bedre udstillingsforhold, bedre undervisningsforhold og bedre beskyttelse af museumsgenstande og ruinrester.

Hidtil har vi ikke villet blande os i den betændte debat om Ferskvandsmuseet og Øm Kloster Museum. Det har *ikke* været betryggende, at museerne i Ry kommune er blevet skyts i en politisk skyttegravskrig. Der mangler en helhedsplan for, hvordan vi sikrer *alle* museerne i Ry kommune.

Og det er tvingende nødvendigt at skabe bedre fysiske rammer for Øm Kloster Museum.

Om bestyrelsesarbejdet kan jeg sige, at det foregår i en meget gemytlig og positiv atmosfære, med mange gode diskussioner.

Husk kontingent 2002 til Øm Klosters Venner

Skulle du havde glemt at betale dit kontingent, kan det nås i endnu.

Med venlig hilsen kassereren

Middelalderlig klostermusik

En usædvanlig koncert med Jette Thomsen i Ry Kirke

Ruth Baunsgaard

Onsdag den 29. november 2000 var der en koncert i Ry Kirke med klostermusik fra middelalderen.

Det var en koncert arrangeret af vores forening i samarbejde med Ry Folkeuniversitet. Jeg havde fået lov til at vi brændte levende lys, og mens jeg sammen med den øvrige bestyrelse gik og tændte dem, blev jeg mere og mere spændt på det der skulle ske - for det var første gang foreningen havde sat musikken i fokus og stod for et musikarrangement. Jeg gennemgik i tankerne hvordan det var startet, jeg har altid drømt om tage musikken med ind i foreningsarbejdet - da jeg tror, at sangen betød meget for munkene - de måtte jo ikke tale ret meget sammen - har de gennem sangen kunnet give udtryk for mange af deres følelser.

Det levende lys så smukt ud og gav en stemning som bragte os "nærmere" middelalderen.

Det var kantor og organist Jette Thomsen fra København der kom og sang; det blev en kæmpeoplevelse og var en kæmpepræstation. Helt alene - uden akkompagnement - sang hun kirken "op" - klokkerent og smukt. Ind imellem forklarede hun om den gregorianske sang, dengang sang man efter de såkaldte punktnoder og sangerne satte selv "krummelurer" og forsiringer på. At cistercienser-ordenen er en streng orden kunne man høre på de "krummelurer" og forsiringer der blev brugt - til forskel fra andre ordener f.eks. benediktinerne, for slet ikke at tale om Hildegard af Bingens udførelse.

Det danske Hildegardensemble blev dannet i 1997 i anledning af markeringen af 900-året for Hildegard af Bingens fødsel i året 1098. Det er et ensemble af meget høj standard, det har givet koncerter i ind- og udland, domkirker og mindre kirker. Dets leder er som tidligere nævnt



Jette Thomsen, der har en meget grundig indsigt i den gregorianske sangkunst. Hildegard af Bingen var en central kulturpersonlighed i Europa, hun var priorinde, hun skrev musik, tegnede mange af de visioner og åbenbaringer hun fik, havde forstand på lægegerning og lægeurter - var i det hele taget en meget stor begavelse. Hun var en person mange "store" mænd spurgte til råds. Hun korresponderede med bl.a. Bernhard af Clairvaux. Hun var en lille skrøbelig kvinde med

et stort mod der også kunne finde på at blande sig i stridigheder og give gode råd om mangt og meget. Hun er en uhyre spændende person at beskæftige sig med.

Den 1. august 2001 kom hele Hildegardensemblet til Øm og gav koncert i kirkeruinen. De fremførte en Vigilie (nattetidebøn). Der blev indimellem sangen forklaret bl.a. om teksterne der blev sunget på latin, og der blev også læst op bl.a. fra en prædiken af Bernhard af Clairvaux. Det blev en meget smuk og stemningfuld aften - at sidde der i højkoret i Øm Klosterkirke og høre den samme sang der blev sunget da munkene levede i Øm. Det var, for mig ihvert fald, gribende og stemningsfuldt.

En flok svaler fløj spredt i luften - efterhånden som koncerten skred frem fløj de mere og mere centreret over ensemblet. Jeg er sikker på, at de var tiltrukket af sangen, de gav deres kvidrende bidrag på den smukkeste måde. De to ensembler klædte ubetinget hinanden i deres fremførelser.

Hildegardensemblet står for at tilrettelægge optagelsen af en ny CD-indspilning og valgte Veng Kirke som det sted hvor optagelsen skulle ske, det var temmelig ærgerligt, at der var planlagt restaurering af kirken på dette tidspunkt, så de måtte finde et andet sted, og dobbelt ærgerligt på grund af at kirken så alligevel ikke skal restaureres nu, men først efter den 1. maj 2003.

Vor forening har i 2001 givet Hildegardensemblet en gave på 1500 kr og Øm Kloster Museum har givet et tilsvarende beløb som støtte til den nye CD-udgivelse. Jette Thomsen vil senere "kvittere" ved at skrive her i bladet og fortælle om tilblivelsen af den nye CD, der optages i Højst Kirke nær Løgumkloster. Det danske Hildegardensemble er i dag medlem af Øm Klosters Venner, en tilknytning vi betragter med stor glæde og ser frem til megen dejlig gregoriansk sang opført af dem. Til sommer kommer de og synger i Gl. Rye Kirke omkring den 1. august.

Koncert med Det Danske Hildegardensemble
Onsdag den 4. september kl. 19.30 i Gl. Rye Kirke
 Arrangement: *Øm Klosters Venner og Øm Kloster Museum*

Det sker på museet 2002

JUNI

Mandag den 17. juni: Mandagsåbning starter

Torsdag den 20. juni kl. 19.30: Foredraget *Urternes magi og munkenes hospital* ved Grøn Guide Ry Charlotte Valløe og museumsinspektør Bo Gregersen. Vi ser og smager munkenes urter. Arr. Den Grønne Guide og Øm Kloster Museum

Søndagene 23. og 30. juni kl. 13.00 & 15.00: Gratis rundvisning i ruinparken og klostermuseet.

Søndag den 23. juni kl. 16.30: Smag på middelalderen! Om middelalderens madkultur - med smagsprøver ved kulturformidler Marie Krogh.

JULI

Søndagene den 7., 14., 21. og 28. juli kl. 13.00 & 15.00: Gratis rundvisning i ruinparken og klostermuseet.

AUGUST

Søndag den 4. august kl. 13.00 & 15.00: Gratis rundvisning i ruinparken og klostermuseet.

Mandag den 5. august: Skolernes sommerferie slutter. Museet holder mandagslukket.

Weekend den 17. & 18. august kl. 10.00-20.00: Særrangementet *Øl på Øm*. Officiel åbning lørdag kl. 14.00. Arr. Øm Kloster Museum

SEPTEMBER

September og oktober månedes udstiller i kirkehuset er kunstneren *Bodil Thomsen*. Udstillingen åbner tirsdag den 3. september.

Onsdag den 4. september kl. 19.30 i Gl. Rye kirke: *Koncert med Det Danske Hildegardensemble*.

Arr. Øm Klosters Venner og Øm Kloster Museum

Onsdag den 18. september kl. 19.30: Foredraget *Peder Sørensen - abbed i urolige tider*. Øm Kloster og reformationen. Ved museumsinspektør Bo Gregersen.

OKTOBER

Mandag den 14. - søndag den 20. oktober: I efterårsferien vil der på museet være forskellige aktiviteter og rundvisninger.

Søndag den 20. oktober kl. 15.00: Gratis rundvisning i ruinparken og klostermuseet.

Søndag den 20. oktober: Museet lukker for vinteren.

Torsdag den 31. oktober kl. 18.00: Klosterkirken på Øm. Et arrangement i anledning af kirkens indvielse allehelgensaften 1257. Arr. Øm Klosters Venner

Hvor intet andet er anført, foregår arrangementerne på Øm Kloster Museum, Munkevej 8, Emborg, 8680 Ry

Ret til ændringer forbeholdes

Yderligere oplysninger på museets hjemmeside www.klostermuseet.dk.

*På gensyn i 2003 til særudstillingen **Middelalderens Mennesker**.*

ENTRÉPRISER 2002:

Voksne	35 kr.
Børn	15 kr.
Grupper over 10 personer	25 kr.
Skoleklasser	10 kr.
Alle rundvisninger koster 200 kr.	
Særåbning af museet og rundvisning	400 kr. + alm. éntre